

COMUNICĂRI ÎN PLEN

MIHAI VITEAZUL – FACTOR MORAL ÎN DEZVOLTAREA CONȘTIINȚEI DE SINE A POPORULUI ROMÂN

Acad. Ștefan Ștefănescu,
Academia Română

În zorii zilei de 9/19 august 1601, într-o Duminică, a fost asasinat mișelește, din ordinul generalului imperial Gh. Basta, Mihai Viteazul, eroul de la Călugăreni, înfăptuitorul pentru o clipă a Unirii Țărilor Române. Trupul lui a rămas pe Câmpia Turdei, iar capul a fost adus de unul dintre sfetnicii lui și înmormântat la Mănăstirea Dealu. *„Sluga domniei lui – glăsuiește hrisovul din 7 decembrie 1612 – Turturea paharnic, el a furat capul lui și l-a adus aici în țară, de l-a îngropat cu multă cinste, ca pe un domn”*.¹ Pe piatra tombală pusă de unul din sfetnicii marelui voievod, Radu Buzescu și soția lui Preda, fiica banului Mihalcea, s-a gravat, în limba română, inscripția: *„Aice zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mihail, Marele Voievod, ce au fost Domn Țarei Rumânești și Ardealului și Moldovei: cinstitul trup zace în câmpii Tordei, și, când l-au ucis Neamții, ani au fost 7109 (1601) în luna Aug. 8 zil(e). Aceast(ă) piatră o-u pus jupan Radu Buz(escu) i jupăn(i)Ț(a) Preda”*.²

Personalitate emblematică a istoriei românilor – comandant de oști temerar, strateg desăvârșit și diplomat abil – Mihai Viteazul și creația sa politică – reconstituirea Daciei în formă românească – au slujit ca factori importanți de referință în procesul construcției statului național unitar român.

Dacă în primele timpuri după moartea lui Mihai Viteazul în conștiința românească a fost reținută mai ales dimensiunea personalității voievodului de *„cel mai mare dintre luptătorii noștri”*, o dată cu *„Școala ardeleană”*, literatura istorică, cu rol însemnat în forjarea conștiinței naționale, a cultivat imaginea lui Mihai Viteazul ca *„întâiul întregitor al ținuturilor românești”*.

¹ C. Rezachevici, *Cine a adus la Târgoviște capul lui Mihai Viteazul?*, în „Magazin istoric”, III, 1969, nr. 6, p. 56-58.

² D. Onciul, *La centenarul al III-lea al morții lui Mihai Viteazul. Cuvântare rostită în Ateneul Român la 8 noiembrie 1901*, în Dimitrie Onciul, *Studii de istorie*, Studiu introductiv, Ingrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 223

Dionisie Fotino, Damaschin Bojincă, Simion Marcovici, dar mai ales Aaron Florian, s-au oprit asupra faptelor pilduitoare ale lui Mihai Viteazul, reliefând valoarea națională și universală a voievodului. „*Sub comanda lui – scria Aaron Florian – Românii cu armele în mână dezvoltară o putere demnă de a supune pe vrăjmași; demnă de a trage admirare și lauda celorlalte nații; demnă de numele și sângele ce-l purta în vinele lor și de drepturile ce dorea să dobândească...geniul lui Mihai croia, și Românii, puind în lucrare, făceau minuni. Unind pe toți Românii într-un tot restatornici Dacia veche, făcu o națiune mare, demnă de a fi recunoscută de alte nații, demnă de a se apăra și în stare de a se civiliza...Românii aducă-și aminte de ceea ce poate face o națiune unită când este norocită ca să nască dintr-însa un om mare*”.³

În Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit la 24 noiembrie 1843, Mihail Kogălniceanu evoca „chipul măreț și întocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce ajunsese a uni părțile Daciei vechi și a se intitula: «Mihail, cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldovei și Transilvaniei»”⁴.

Generația anului 1848 a văzut în faptele lui Mihai Viteazul un suport moral pentru acțiuni îndrăznețe ce trebuiau întreprinse în vederea realizării ideii întruchipate prin jertfa eroului și atât de scumpă tinerilor revoluționari: unirea Țărilor Române și înfăptuirea statului național român. Scriind *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, N. Bălcescu căuta să crească în rândul compatrioților săi mândria națională, să lărgască cadrul participării active la lupta pentru progres social și național și să precizeze țelul acestei lupte. Folosindu-se de învățăturile desprinse din cercetarea epopeii românești de la sfârșitul secolului al XVI-lea, N. Bălcescu căuta să-și convingă contemporanii că „o națiune spre a câștiga și a-și păstra independența trebuie s-o puie sub ocrotirea puterii sale”⁵.

³ Aaron Florian, *Mihail II Bravul. Biografia și caracteristica lui*, București, 1858, p. 157-159.

⁴ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II. *Scrieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, București, 1976, p. 390.

⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1953, p. 175. Dan Berindei, *Mihai Viteazul în viziunea generației făuritorilor României moderne*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, redactori responsabili Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici, București, 1975, p. 46.

Lucrarea lui N. Bălcescu consacrată lui Mihai Viteazul a marcat o dată importantă în cultura românească, în progresul istoriografiei. Cu prilejul publicării acesteia sub egida Societății Academice Române în 1877, la 25 de ani după moartea autorului, Mihai Eminescu scria: „*Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se câștigă prin luptă*”⁶.

Marele nostru istoric național, N. Iorga, în conferința cu titlul *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, ținută la 22 noiembrie 1919, sublinia faptul că „*meritul cel mare al cărții lui Bălcescu este acela că a fost un factor moral în dezvoltarea conștiinței neamului nostru în epoca contemporană. Să dea Dumnezeu – continua N. Iorga – ca fiecare să fi făcut în viața noastră ceva, la un moment dat, care să fi fost un factor moral în dezvoltarea conștiinței poporului nostru. Mai mare lucru nu poate să dorească nimeni. Și cu aceasta și-a plătit datoria față de poporul care l-a născut*”⁷.

Pentru domnitorii români angajați în modernizarea structurilor de stat și în realizarea idealului național al independenței și unității poporului român, Mihai Viteazul era înaintemergătorul și călăuzitorul. Unii dintre ei, ca Gh. Bibescu, i-au imitat până și costumul. Îveșmântul în care Mihai Viteazul și-a făcut intrarea triumfală în Al. Iulia și, încins cu o sabie, asemănătoare sabiei lui, Gh. Bibescu a mers „*să se închine la mormântul de la Mănăstirea Dealului*”⁸. A fost atunci un moment semnificativ în modul de percepere a imaginii lui Mihai Viteazul, care întruchipa în epocă idealul de libertate și unitate națională, pe care erau chemați să îl slujească conducătorii politici. Au devenit frecvente în urările făcute domnitorilor referirile la înfăptuirile lui Mihai Viteazul și îndemnul de a le urma. Al. Papiu-Ilarian îi cere lui Alexandru Ioan Cuza să urmeze pilda lui Mihai Viteazul și să realizeze planurile lui. „*O, principe și Doamne al românilor - i se adresa lui Cuza istoricul transilvănean - fie ca să vă stea în ajutor geniul națiunii romane, ca să răzbunași cu înțelepciune moartea și să*

⁶ M. Eminescu, *Bălcescu și urmașii săi*, în M. Eminescu, *Opere*, vol. III. *Publicistică. Corespondență. Fragmentariu*, ediție îngrijită de D. Vatamaniuc. Prefață de Eugen Simion, București, 1999, p. 245.

⁷ N. Iorga, *Conferințe. Ideea unității românești*, ediție îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru. Prefață, note și bibliografie de Ștefan Lemny, București, 1987, p. 167-168.

⁸ *Ibidem*, p. 165.

fiți executorul testamentar fericit al planului celui mai mare domn și Român, ce a avut vreodată Dacia lui Traian"⁹.

Al. Papiu-Ilarian, prin asocierea celor trei nume, Dacia, Traian, Mihai Viteazul, definea cele trei momente esențiale constitutive ale tradiției politice românești, emblematice pentru programul de constituire a statului român independent.

Dezvelirea, în ziua de 8 noiembrie 1874, în centrul Bucureștilor, în prezența principelui Carol I și a principesei Elisabeta, a statuii lui Mihai Viteazul - a operei sculptorului francez Belleuse Carriere - făcea parte din pregătirea spirituală a românilor în vederea cuceririi independenței de stat.

În *Cuvântarea primarului Capitalei*, colonelul Manu, cu ocazia dezvelirii statuii lui Mihai Viteazul, se arăta: *„pentru întâia oară ne este dat astăzi a serba în Capitala României inaugurarea unui monument, ridicat în memoria gloriilor noastre naționale, și a vedea astfel împlinite visurile pioase ale mai multor generațiuni ... Capitala României se fălește cu o legitimă mândrie, că a consacrat acest monument aceluia erou, care nu aparține numai țării sale, ci întregului neam românesc, și care, din malurile Dunării, peste vârfurile Carpaților, până în apele Tisei, a purtat cu vitejie steagurile române ... Amintirile trecutului sunt legăturile cele mai puternice ce unesc cu patria... Țara s-a simțit ferice a putea evoca asemenea suveniri eroice, când a oferit coroanele lui Mihai Viteazul și a lui Ștefan cel Mare unui Prinț dintr-o familie în care eroismul este tradițiune și un patrimoniu strămoșesc. Uniți în aceeași cugetare, ce înconjoară pe Alesul ei cu iubire, și devotament; și dacă - de ceea ce Dumnezeu să păzească - ora pericolului ar suna iarăși, vom reveni cu toții în fața acestui monument, și sub inspirațiunea faptelor glorioase, a căror amintire el o deșteaptă, națiunea întreagă se va aduna cu încredere și bărbăție în jurul Domnului și a Doamnei țării.*

Alături de numele Buzeștilor, ale lui Calomfirescu, Banul Manta și Mihalcea, vom săpa aci alte nume și mai scumpe și România va dovedi că este încă țara lui Mihai Viteazul".

În răspunsul A.S.R. Domnitorului Carol I la *Cuvântarea primarului Capitalei* se spunea: *„Sunt fericit că sub Domnia Mea s-a ridicat statuia lui Mihai Viteazul, care ne aduce aminte epoca cea mai glorioasă din istoria noastră, epoca în care acest mare Domn a avut fericirea de a lupta pentru apărarea și autonomia țării. El, împreună*

⁹ „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, tom I, p. 146.

cu Mircea și Ștefan cel Mare, a pus temelie acestui spirit ostășesc, care însuflă azi armata noastră și care află un răsunet în națiunea întreagă.

Inaugurând acum această statuie, sunt sigur că timpul de bărbăție n-a trecut și că, în momentul de pericol, România se va scula ca un singur om, spre a împlini ca în trecut datoria sa. Dea Dumnezeu ca în acel moment să pot răspunde și eu așteptărilor țării și să putem săpa în inima generațiilor viitoare recunoștință către apărătorii moșiei strămoșești”¹⁰.

Contextul internațional l-a făcut pe domnitorul Carol I să nu se refere deschis și la împlinirea națională.

Pentru Vasile Alecsandri, care a publicat în ziarul „Pressa”, din 8 noiembrie 1874, *Oda statuei lui Mihai Viteazul*, acesta era:

*"Gigant din alte timpuri
fruntaș între eroi
Oaspe de bronz scump nouă
sosit iar printre noi".*

A fost tipărită o carte poștală ilustrată cu mențiunea: *Statuia lui Mihai Viteazul dezvelită în noiembrie 1874 la București*.

În 1877, în urma victoriilor repurtate în Războiul de independență a României, în cinstea memoriei vestitorului marilor înfăptuiri naționale au fost așezate, de o parte și de alta a statuii, două din tunurile capturate de la inamic ca trofeu de luptă. În *Înaltul ordin de zi*, din 5 septembrie 1877, se spunea: *"Iar tunurile luate de la vrăjmași, două se vor așeza de ambele părți ale statuii lui Mihai Viteazul. Umbra măreață a gloriosului domn va vedea astfel că oștenii români au rămas până astăzi fii ai eroilor de la Călugăreni”¹¹.*

Imaginea lui Mihai Viteazul, mai mult decât a oricărui alt domnitor român, avea să revină tot mai mult în opera istoricilor, a scriitorilor, a poeților și a pictorilor, ca un îndemn la vitejie și dragoste de țară. Primul înfăptuitor al unirii românilor era văzut ca prototipul croului național.

În cea dintâi mare sinteză de istorie națională, cea scrisă de A.D. Xenopol, se arăta că orice popor trebuie să aibă pentru viitor jintă, realizată pentru o clipă de Mihai Viteazul: *"aceea de a-și întinde hotarele politice până unde se întind acele ale naționalității sale*.

¹⁰ Ștefan Ștefănescu, *Mihai Viteazul. Portret în timp*, în „Revista Fundației culturale-științifice «Mihai Viteazul - Călugăreni»”, an 6, 2000, nr. 8, p. 3-4.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

Aceasta este gloria cea mai mândră a lui Mihai Viteazul, steaua care, aprinsă de el în trecut, va luci totdeauna în viitorul poporului român, și a cărei lumină va fi pururea îmbinată cu figura lui Mihai"¹².

Un loc deosebit a ocupat istoria lui Mihai Viteazul în opera de excepție a lui N. Iorga, cu rol însemnat în întărirea morală a generației Marii Uniri. Scrierile lui N. Iorga despre Mihai Viteazul au avut în pregătirea triumfului național din 1918 un rol similar celui pe care l-a reprezentat opera lui N. Bălcescu pentru generația anului 1848.

În anul 1901, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la uciderea lui Mihai Viteazul pe Câmpia Turdei, N. Iorga scria o primă lucrare consacrată voievodului: *Istoria lui Mihai viteazul pentru poporul românesc*¹³. „E bine - arăta el în Prefața lucrării - să i se vorbească unui popor de oamenii lui mari ... despre dâșii trebuie să se audă pretutindeni, în graiul tuturor”¹⁴. N. Iorga a știut să facă aceasta ca nimeni altul. El a realizat o operă științifică de mare orizont și care înscrie, prin stilul ei, numeroase pagini antologice. Cu o mare forță de evocare, N. Iorga a redat istoria lui Mihai Viteazul, subliniind ceea ce prin veacuri numele lui a transmis și nu trebuie uitat. „A-l uita pe dânsul - își încheia scrierea comemorativă N. Iorga - acum și întotdeauna, ar fi să ne uităm pe noi înșine, să părăsim menirea noastră. Să-l avem înaintea de câte ori gândul ni se înalță mai sus de nevoile mici ale zilei, ce trece și caută să zărească în depărtările viitorului. Să aducem însă sufletului său darul muncii noastre cinstite și folositoare. Căci pe aceste două temelii se sprijină mărirea tainică a unui neam: amintirea totdeauna vie a trecutului și conștiința datoriei îndeplinite de toți și în fiecare clipă”¹⁵.

În *Cuvântarea la Centenarul al III-lea al morții lui Mihai Viteazul*, rostită la Ateneul Român la 8 noiembrie 1901, sobrul, îndeobște, Dimitrie Onciul, în ritmul liric al lui N. Bălcescu, îl considera pe Mihai Viteazul „eroul care, ca un falnic meteor de flacără, ca și venit din altă lume, a luminat o clipă orizontul întreg al

¹² A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a IV-a. De la moartea lui Petru Rareș până la Matei Basarab și Vasile Lupu. Epoca lui Mihai Viteazul. Text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, București. 1988, p. 210.

¹³ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*, Institutul de Arte Grafice Minerva, București, 1901.

¹⁴ N. Iorga, *Evocări istorice*. Antologie, postfață și bibliografie de Ion Rotaru, București, 1983, p. 105.

¹⁵ *Ibidem*, p. 154-155.

neamului român, luminând spre a se face jertfă pentru ideea prin el întrupată, idee lăsată moștenire generațiilor următoare și problemă altor timpuri”, „ideea Unității române”¹⁶. „Mihai Viteazul - conchidea Dimitrie Onciul - a căzut jertfă ... pentru ca să se adeverească cuvântul: nici o idee mare nu va învinge fără jertfă !”¹⁷.

În cadrul preocupărilor științifice de a cunoaște cât mai deplin epoca în care a trăit și dimensiunile personalității lui Mihai Viteazul, un rol deosebit l-au avut cercetările în marile biblioteci și arhive din Viena întreprinse de istoricul bănățean I. Sârbu. Lucrarea sa monumentală *Istoria lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești* (vol. I, 1904; vol. II, partea I-a, 1907)¹⁸ a fost încununată de Academia Română cu marele premiu „Năsturel”.

În 1912, odată cu înființarea de către N. Filipescu la Mănăstirea Dealu a Liceului Militar, care îi va păstra numele – „*așezământ de educație model, după sistemul școalelor noi din Germania, Anglia și Franța*” - capul lui Mihai Viteazul a fost așezat într-o raclă stilizată și cioplită, pe care au fost înscrise cuvintele gândite de N. Iorga: „*Aici se odihnește ceia ce crima și împietatea au lăsat din trupul cel sfânt al lui Mihai Voevod cel Viteaz, iar sufletul lui trăiește în sufletele unui neam întreg, până scripturile se vor îndeplini când va afla în ceruri odihna dreptilor, împreună cu sufletele fericite părinților săi, care au fost - 1595 Călugăreni - Giurgiu, Nicopol, Vidin, Silistra, Rusciuc, Plevna. 1599 Șelimborg. 1600 Mirăslău, Gorăslău. Turda 18 August 1601. - S-a înfrumusețat acest mormânt cu cheltuiala țării, după 311 ani de la jertfirea lui*”¹⁹.

În preajma intrării României în primul război mondial, indemnul de a urma pilda lui Mihai Viteazul era pe buzele și în sufletul întregului popor român. Celebrele cuvinte, adresate de Nicolae Filipescu la 15 februarie 1915 regelui Ferdinand I: „*Sire, să te încoronezi în Alba Iulia sau să mori pe câmpia de la Turda*”²⁰, care îndemnau și defineau, totodată, direcția acțiunii, erau gândite de toți românii.

¹⁶ Dimitrie Onciul, *Studii de istorie*. Studiu introductiv, îngrijire și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 207.

¹⁷ *Ibidem*, p. 222.

¹⁸ Partea a II-a a volumului al II-lea și volumul al III-lea n-au fost tipărite, pierzându-se în tulburările ce au urmat primului război mondial.

¹⁹ Pr. Dr. C. Nițescu, *Mănăstirea Dealu și Liceul Militar „N. Filipescu”*, Târgoviște, 1932, p. 43.

²⁰ *Ibidem*, p. 84.

Când armata română a trecut Carpații și la 16 august 1916 se afla la Brașov, fostul ministru C. Dissescu a donat Bisericii „Sf. Nicolae” din Scheii Brașovului un steag cu chipul lui Mihai Viteazul și cu inscripția „*Felix Dacia Rediviva - 14-15 august 1916*”²¹.

Prin *Înaltul decret nr. 3 249/21*, decembrie 1916, a fost promulgată *Legea pentru înființarea ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, ce urma să fie conferit „*exclusiv pentru fapte excepționale de război ofițerilor care s-au distins în fața inamicului*”²².

Încrederea în forța exemplului lui Mihai Viteazul, respectul față de rămășițele lui pământești au fost atât de mari, încât atunci când, în fața ofensivei germane, ființa statului era în primejdie, capul lui Mihai Viteazul, simbolul rezistenței și al speranței în victorie, pentru a nu fi prada invadatorului - din îndemnului lui N. Iorga - a fost transportat de la Mănăstirea Dealu la Iași și depus la Mitropolia Moldovei.

În toamna anului 1918, N. Iorga, în conferința *La politique de Michel le Brave. Ses origins et son importance actuelle*, ținută la 8 noiembrie, în Aula Universității din Iași, în fața familiei regale, a membrilor corpului diplomatic și misiunilor militare, i se adresa regelui Ferdinand I, cerându-i să meargă pe urmele lui Mihai Viteazul și să dea expresie superioară tradiției politice naționale, care - arăta N. Iorga - conține trei elemente: 1. necesitatea realizării unității etnice a poporului român, ca popor modern; 2. dezvoltarea legăturilor cu Apusul, pe care noi le avem prin originea și civilizația noastră; 3. prezidarea libertății creștine în Orient²³.

Când s-a pus problema alegerii unui loc, unde să se exprime liber hotărârea națiunii române asupra destinului ei, nu au existat ezitări. Alba Iulia, care cunoscuse triumful politic al lui Mihai Viteazul, ca și martiriul căpeteniilor mării răscoale din 1784, Horea și Cloșca, și unde a fost închis Avram Iancu, chema spre ea ca un magnet. În ziua de 1 Decembrie 1918, când oștile românești refăcute își făceau intrarea triumfală în București, dușmanul, în derută, căutându-și salvarea într-o retragere precipitată, Alba Iulia reedita, într-o formă măreață, strălucitoare, cu efecte de durabilitate veșnică, actul de voință al românilor de a se uni într-un singur stat.

²¹ Ștefan Ștefănescu, *Mihai Viteazul. Portret în timp*, p. 6.

²² Legea a fost publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 223 din 23 decembrie 1916.

²³ N. Iorga, *Conferințe*, p. 140.

În discursul de deschidere a Adunării Naționale, George Pop de Băsești, președintele Adunării, spunea: „*Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit Stat Românesc*”²⁴.

Delegația venită la București pentru a înmâna regelui Ferdinand actul de unire a Transilvaniei cu vechea Românie a ținut, mai întâi, să se încline, în semn de înalt omagiu, în fața statuii lui Mihai Viteazul. Gest simbolic. Răspuns și recunoștință peste veacuri ctitorului marii idei naționale. O uriașă Horă a Unirii s-a încins la statuia lui Mihai Viteazul. În ea s-au prins Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voevod, I. I. C. Brătianu, I. G. Duca, episcopii M. Cristea și I. Hossu, ca și alți fruntași ai vieții noastre politice. Cu prilejul deschiderii, în 1919, a lucrărilor primului Parlament al României unite, parlamentarii din Transilvania au depus, în după-amiaza zilei de 20 noiembrie, la statuia lui Mihai Viteazul, o cunună de lauri împreună cu tricolorul românesc.

În ședința din 18 decembrie 1919, primul ministru Al. Vaida-Voevod a făcut o impresionantă evocare lui Mihai Viteazul: „*Unirea odată înfăptuită - a spus el - ideea nu s-a mai stins ... ea a dat forțe de rezistență și nădejde ... avânt gândirii politice. Fără unitate și libertate națională nu se poate realiza de nici o națiune progres trainic, economic și politic*”²⁵.

În august 1920, o impresionantă procesiune, cu popasuri la locurile de rezonanță istorică - Ruginoasa, Mircești, Mărășești ș.a. - readucea capul lui Mihai Viteazul la locul de vecinică odihnă de la Mănăstirea Dealu. Cu acel prilej, la Mănăstirea Dealu, referindu-se la „*soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul*”, N. Iorga avea să spună că „*nu toți morții sunt morfi*”; era un memento în ceas de zidire a viitorului și anume că „*înălțimea se recunoaște, de fapt, în adâncuri*”²⁶.

²⁴ *Documente ale Unirii (1600-1918)*, București, 1984, p. 399; *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, ediție, studiu introductiv și note de Stelian Neagoe, București, 1984, p. 248

²⁵ Ștefan Ștefănescu, *Mihai Viteazul. Portret în timp*, p. 7.

²⁶ *Ibidem*.

